

KÖNYV – KOMMUNIKÁCIÓ – KOMPETENCIA

Az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kara
VI. nemzetközi tudományos konferenciája előadásainak gyűjteménye
(Szabadka, 2012. szeptember 27-29.)

”BOOK - COMMUNICATION - COMPETENCE”

University of Novi Sad
Hungarian Language Teacher Training Faculty
VI. International Scientific Conference
(Subotica, September 27-29, 2012)

Kiadó:

Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka

Fő- és felelős szerkesztő:

Takács Márta

Szerkesztő:

Czékus Géza

Technikai szerkesztők:

Námesztovszki Zsolt
Vinkler Zsolt

ISBN 978-86-87095-20-5

A közölt cikkek lektorálását a szervező nem vállalhatta magára, ezért az írásokat olyan formában adjuk közre, amilyenben a szerzők leadták, illetve a szakvélemények után korigálták.

Az esetleges plágiumért a szervező nem visel felelősséget, mivel nem állt módjában leellenőrizni, hogy az egyes munkákban van-e plágium.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

002(082)
655(082)

MAGYAR Tannyelvű Tanítóképző Kar. Nemzetközi Tudományos Konferencia (6 ; 2012 ; Szabadka)

Könyv - kommunikáció - kompetencia [Elektronski izvor]
= "Book - communication - competence" : Az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kara VI. nemzetközi tudományos konferenciájának előadásai, (Szabadka, 2012. szeptember 27-29.) / szerkesztő Czékus Géza. - Szabadka : Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, 2012. - 1 elektronski optički disk (CD-ROM) : tekst, slika ; 12 cm

Radovi na mađ., srp. i hrv. jeziku. - Tiraž 300. -
Bibliografija uz svaki rad. - Rezimeji na engl. jeziku uz svaki rad.

ISBN 978-86-87095-20-5

a) Књиге – Зборници
COBISS.SR-ID 274094855

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETŐ	6
PLENÁRIS ELŐADÁSOK	8
<i>Karlovič János Tibor</i> - TANKÖNYVKUTATÁSOK MAGYARORSZÁGON.....	8
<i>Virágos Márta</i> - A KÖNYVTÁRAK SZEREPE A MEGVÁLTOZOTT KÖRNYEZETBEN	21
A KÖNYV ÉS A KÖNYVTÁR	33
<i>Fűz Nóra</i> - KÖNYVTÁR AZ OKTATÁS SZOLGÁLATÁBAN – RÉGI ÉS ÚJ SZEREPKÖRÖK.....	33
<i>Horák Rita, Major Lenke</i> - OLVASÁSI SZOKÁSOK AZ ÁLTALÁNOS ISKOLA ALSÓ OSZTÁLYAIBAN	50
<i>Slavica Pavlović</i> - SLOBODNO VRIJEME S KNJIGOM?!	65
<i>Beke Ottó</i> - KÖNYV(KULTÚRA) – AZ ÉRTÉKÍTÉLETEK KERESZTTÜZÉBEN	83
<i>Huszka Márta</i> - A MAGYAR TANNYELVŰ TANÍTÓKÉPZŐ KAR MÓDSZERTANI SZAKKÖNYVTÁRÁNAK KIALAKULÁSA, FEJLŐDÉSE ÉS JÖVŐBENI CÉLJAI.....	92
E-KÖNYVEK ÉS SZOFTVEREK.....	100
<i>Takács Márta – Pintér Krekity Valéria – Vinkó Attila – Námesztovszki Zsolt</i> - INTERAKTÍV SZOFTVER MINT DIGITÁLIS TANANYAG-KIEGÉSZÍTŐ AZ ALSÓ TAGOZATOS MATEMATIKATANÍTÁSBAN.....	100
<i>Marton Sakal – Pere Tumbas – Predrag Matković – Lazar Raković</i> - ON-LINE KNJIGE BAZIRANE NA WEB 2.0 TEHNOLOGIJAMA	109
<i>Földvári István</i> - A TECHNOLÓGIA ÉS A TARTALOM INTEGRÁCIÓJÁNAK LEHETŐSÉGEI EGY KÉSZÜLŐ TANANYAG KAPCSÁN	120
<i>Pšenáková Ildikó</i> - E-KÖNYV – GAZDAGABB TARTALOM – HATÉKONYABB KOMMUNIKÁCIÓ	130
A KÖNYV	139
<i>Czékus Géza</i> - A BIBLIA	139
<i>Драгиња Рамадански</i> - СУСРЕТ СА МАНУСКРИПТОМ У ДИГИТАЛНОМ ОКРУЖЕЊУ /НЕКИ АСПЕКТИ РУКОПИСНЕ АУТОБИОГРАФИЈЕ ТЕРЕЗ МИЛЕР/	159
<i>Žermenka Lovrić</i> - VJERSKE KNJIGE I SUVREMENI SVIJET	164
<i>Grabovac Beáta</i> - SZEMÉLYES TEREK: KÖTŐDÉS, TÖRŐDÉS, INTIMITÁS ÉS ROMANTIKUS SZERELEM	170

<i>Takács Izabella</i> - BÁRCZI GÉZA: MAGYAR SZÓFEJTŐ SZÓTÁRA (1941) ÉS AZ AKADÉMIAI MAGYAR ÉRTELMEZŐ KÉZISZÓTÁRA (2003) SZÓCIKKEINEK ÖSSZEHASONLÍTÁSA	181
<i>Czékus Géza, Horák Rita</i> – ANYAKÖNYVEK	189
SZÉPIRODALOM	204
<i>Samu János Vilmos</i> - A KARAKTERISZTIKUS, A TIPIKUS ÉS A FUZIONÁLT TUDAT.....	204
<i>Lódi Gabriella</i> - MIKROVILÁGOK, NOVELLA- ÉS KÖNYVALAKVÁLTÁSOK.....	213
<i>Crnkovity Gábor</i> - A FESTÉSZET NYELVI SZTEREOTÍPIÁI A KÉT VIHARBAN CÍMŰ KÖTETBEN	234
<i>Novák Anikó</i> - A TOLNAI-MŰVEK IMAGINÁRIUS KÖNYVTÁRA	244
TANKÖNYVEK – SZEREPÜK AZ INTEGRÁLT OKTATÁSBAN - KOMPETENCIÁK	249
<i>Fazekasné Fenyvesi Margit</i> – <i>Józsa Krisztián</i> - EGY PÉLDA A KÉSZSÉGFEJLESZTÉS GYAKORLATÁRA: A BESZÉDHANGHALLÁS FEJLESZTÉSÉNEK MÓDSZEREI ÉS EREDMÉNYEI.....	249
<i>H. Molnár Emese</i> - KOOPERÁLJUNK! MIT? HOGYAN?	263
<i>Крустујан Ђуђа</i> - УЏБЕНИК МУЗИЧКЕ КУЛТУРЕ У РАЗРЕДНОЈ НАСТАВИ, СА КОРЕЛАЦИЈОМ ПРЕМА ОСТАЛИМ ПРЕДМЕТИМА.....	280
<i>Kovács Krisztina</i> - A MAGYAR DUALIZMUS KORI TANÍTÓKÉPZÉSBEN HASZNÁLT NEVELÉSTANI KÉZIKÖNYVEK ÉS TANKÖNYVEK TANÍTÓKÉPE.....	291
<i>Valentina Majdenić</i> – <i>Ivana Kramarić</i> - SLIKOVNICA U RAZREDNOJ NASTAVI.....	304
<i>Szalai Bernadett</i> - FELZÁRKÓZTATÁS VAGY NEMZETI ÖNTUDATFORMÁLÁS?.....	315
<i>Suzana Rukavina</i> - <i>Josip Ivanović</i> - RAZVOJ DIGITALNE KOMPETENCIJE OSNOVNOŠKOLSKIH I SREDNJOŠKOLSKIH NASTAVNIKA U CILJU STVARANJA DIGITALNIH NASTAVNIH MATERIJALA U ŠPANJOLSKOJ.....	330
<i>Törteli Ágnes</i> - TALÁLKOZÁS A KÖNYVVEL – A ROMA/CIGÁNY TANULÓK SZOCIALIZÁCIÓS NEHÉZSÉGEI.....	342
<i>Olivera Gajić</i> - <i>Milica Andevski</i> - <i>Biljana Lungulov</i> - ČITANJE I STVARANJE U DINAMIČKOM EKVILIBRIJUMU	353
<i>Czékus Géza, Major Lenke</i> - TANKÖNYVEK AZ INTEGRÁLT OKTATÁS SZOLGÁLATÁBAN.....	362
TANKÖNYVELEMZÉSEK	372
<i>Törteli Telek Márta</i> - A TANKÖNYVI SZÖVEGEK NYELVÉSZETI ÉS PEDAGÓGIAI TÜKÖRBEN.....	372

<i>Utasi Csilla</i> - AZ IRODALOMTANÍTÁS PARADIGMAVÁLTÁSA A GIMNÁZIUMBAN	386
<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i> - A TÖRTÉNELEMTANKÖNYV ÉS AMI MÖGÖTTE VAN	393
<i>Lidija Bakota</i> - LEKSIČKI SLOJ UDŽBENIKA MATEMATIKE I PRIRODE I DRUŠTVA ZA MLAĐU ŠKOLSKU DOB	406
<i>Fülöp Zsolt</i> - A MAGYARORSZÁGI ÉS ROMÁNIAI KÖZÉPISKOLAI MATEMATIKA TANKÖNYVEK ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE	419
<i>Rajšli Ilona</i> - AZ OLVASÓ MEGSZÓLÍTÁSA A KASSAI KERTÉSZKÖNYVBEN	433
<i>Mirna Sabljar</i> - KLAVIRSKA POČETNICA - MOST IZMEĐU NASTAVNIKA, INSTRUMENTA I UČENIKA	442
<i>Nataša Kostadinović</i> - MUZIČKA KNJIGA XXI VEKA	454
<i>Marija Sablić, Petra Kopic</i> - PITANJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI U UDŽBENICIMA HRVATSKOGA JEZIKA U NIŽIM RAZREDIMA OSNOVNE ŠKOLE	465
LAPBOOK – HALLGATÓI MUNKÁK BEMUTATÁSA	479
<i>Kasza Kinga</i> : A 9+1 MŰVÉSZTELEP - LIKOVNA KOLONIJA 9+1	479
<i>Vass Dorotea</i> : HALÁLMOTÍVUMOK A MŰVÉSZETBEN - PRIKAZ SMRTI KROZ ISTORIJU UMETNOSTI	482
<i>Gellér Ferenc</i> : LEONARDO DA VINCI MŰVÉSZETE - UMETNOST LEONARDA DA VINČIJA	485
<i>Guzsvány Mária</i> : KOROK ÉS DIVATOK – AVAGY AZ ÖLTÖZKÖDÉS TÖRTÉNETE - ISTORIJA KOSTIMA	487
<i>Dékány Adrienn</i> : SALVADOR DALI	490
<i>Szlávnity Tünde</i> : SZECESSZIÓ VAJDASÁGBAN - A SZECESSZIÓ ÉPÍTÉSZETE - SECESIJA U VOJVODINI - ARHITEKTURA SECESIJE	494
<i>Ivković Suzana</i> : AZ ÓKORI EGYIPTOM SZOBRÁSZATA ÉS SÍKMŰVÉSZETE - SKULPTURA I SLIKARSTVO DREVNOG EGIPTA	498

Szamborovszkyné Nagy Ibolya - **A TÖRTÉNELEMTANKÖNYV ÉS AMI MÖGÖTTE
VAN
(AZ UKRAJNAI TÖRTÉNELEMTANKÖNYVEK SZEREP-MEGHATÁROZÁSAI)**

sznibolya@kmf.uz.ua

Összefoglaló

A tankönyv a szervezett oktatás egyik, ha nem a legfontosabb, eszköze. Az iskolai történelemoktatás elméleti részét az oktatási rendszer célja és feladatai, prioritásai diktálják, ill. az ország társadalom-politikai élete, ideológiája, kulturális és oktatási hagyományai határozzák meg. A történelemtankönyv tartalma, szinte bármely országban járunk, mindig az épp aktuális jelent tükrözi. Valószínűleg ezért nem találunk a történelemtankönyvekben történelmi igazságot. Fenti okok nem csak a történelemtankönyv tartalmát determinálják, hanem annak ideológiai irányultságát is. Nem feltétlenül csak szavakkal lehet eszmei, elméleti, elvi nézeteket közvetíteni, mivel a mondat- és szövegszerkesztés, szórend, beemelt vagy kihagyott források modifikálhatják az adott történelmi ténycsoport, esetleg -közlés értelmezési lehetőségeit. Még annak is jelentősége van, mit nem írtak bele a tankönyv lecke-szövegébe. Vagyis a történelemtankönyvnek többféle szerepe van/lehet. E szerep-meghatározások ukrainai változatait szeretnénk megmutatni a gyakorlatban.

Kulcsszavak: történelemtankönyv, tankönyvi szerepek, iskolai történelemoktatás, ukrainai tankönyvek, irányított oktatási tartalom

**HISTORY TEXTBOOKS AND BEYOND
(THE ROLES AND DEFINITION OF UKRAINIAN TEXTBOOKS)**

Abstract

The textbook is not just one of the tool of the organised education, but the most important among them. The theoretical part of history teaching at school is dictated by the aims and tasks of education system, furthermore it is determined by the country's socio-political life, ideology, cultural and educational traditions. In almost every country the content of the textbook reflects the current present. This is why we can not find any historical truth in the textbooks. The reasons above determine not only the content of history textbook, but also its ideological orientation. Ideological, theoretical and conceptual views can not only be mediated by words, because sentence- and word processing, word order, incorporated or omitted resources can change the interpretation of a given group of facts. What is not written into the text-book lesson is also significant. Therefore history textbooks have or can have multiple roles. We would like to present the roles and definition of Ukrainian textbooks in practice.

Keywords: history textbook, the roles of the textbooks, history teaching, Ukrainian textbooks, directed educational content

1. Bevezető. A történelemtudomány és az iskolai történelemtankönyv tartalmi koherenciái

Mielőtt nekilátnék, hogy az ukrajnai történelemtankönyvek szerep-meghatározásairól beszéljek, úgy vélem fixálni kell, honnan indulunk, vagyis mit is értek a tankönyv fogalma alatt. A tankönyvet, mint szaknyelvi kategóriát nehéz meghatározni, mivel ha csak a 20. századi szakmai értelmezéseket venném alapul, akkor is jó oldalt kitenne a definiálások közötti eltérések szemléltetése, mivel a széles körben használatos eszközt sokan, sokféleképpen értelmezik. Itt eltekintenek a sokoldalú, szakmai fogalom-felsorolástól, s szabad formában jómagam azt mondanám, hogy a tankönyv a szervezett oktatás egyik alapvető eszköze, mely sokoldalúan segíti a tanulót és a tanárt a közös tanítási-tanulási folyamatban. A történelemtankönyv a történelemtudomány alapjait adja rendszerezett formában. Sajátossága, hogy míg a természettudományi tárgyakból csak a szaktudomány fejlődésével kell a tankönyvek tartalmán változtatni, addig a történelemtankönyveket minden politikai változás után átírják.

Ha az iskolai történelemtankönyvnek a történelemtudomány eredményei adják az alapját, akkor a közölt információknak összhangban kellene maradnia tudományterületének feladatával és céljával. A történelem feladata pedig a múlt bemutatása, célja pedig igaz állítások megfogalmazása a múltról. Míg a múltnak az a sajátossága, hogy megváltoztathatatlan, addig a történelemtankönyvek tartalmi változ(tat)ásai kézzel foghatóak. Ez a régió, ahol élünk – szűkebb értelemben a Kárpát-medence, tágabb értelemben Köztes-Európa – egy emberöltő alatt már kétszer élte meg az iskolai történelemoktatás dimenzióváltozását (1945, majd 1989-91 után). Ha alapjában egyetértünk azzal a megfogalmazással, hogy a múlt valóságát megjelenítő elbeszélés csupán újraelbeszélése egy már valaha létezett narratívának, vagyis a múlt eseményei kommunikálандók és nem konstruálандók (*Braun 1995: 20*), akkor azt is el kell fogadnunk, hogy a múltról való elbeszélésnek annyi variációja létezhet, ahányan azt a múltat megélték. Vagyis a Max Weber-i követelmény az objektivitás és értékmentesség terén nem teljesíthető sem a történelemtudományban, sem a tankönyvírás terén. Utóbbi helyzet miatt revideálnom kell a 2010-ben írt doktori disszertációm azon aspektusát, mely szerint akkor elfogadhatatlannak tűnt egy (rivnei) ukrán tanárkolléga megállapítása, ahol azt mondta: „Mi nem átírjuk a történelmet, ahogy azt egyesek állítják, hanem úgy mondanám, hogy mi egy új történelmet kezdünk kutatni és feltárni, ami nem olyan, mint a Szovjetunió idején volt... Ennek eredményeképpen a mi iskolai tankönyveinkben a múltnak egy másik értelmezése található... A szovjet iskolában egyféle történelem volt, a független ukrán államban másfajta. S ez így van rendjén” (*Miszán 2010/a: 5*). Azt nem mondanám, hogy így van ez rendjén, de azt igen, hogy a történelemtankönyvek tartalmának értelmezése relatív.

Mivel a történelem a múlt ellentmondásos és tökéletlen rekonstrukciója, maga a tudomány (s így az ebből táplálkozó tankönyvírás is) hol szembekerül, hol formálni, irányítani próbálja a kollektív emlékezetet és a történelmi tudatot. A történelmi tudatot pedig négy szinten lehet (ki)alakítani és manipulálni: a történészek által ’létrehozott’ eredményekkel; a történelem tényeinek napi politikában való felhasználásával; a kollektív emlékezettel és az iskolai oktatás-nevelés folyamatával (*Pók 2010: 2*). Utóbbi két dolog szervesen összefügg, mivel a kollektív emlékezet formálását a legegyszerűbben a saját történelmi képzetekkel, emlékekkel nem rendelkező iskolások számára írt történelemtankönyvekkel lehet elérni az épp formálódó felnövekvő generációnál. Ezért elengedhetetlen, hogy tisztában legyünk a történelemtankönyv sajátos szerepkörével.

2. A történelemtankönyv lehetséges/feltárt szerepei

A történelemtankönyvek általában két elemből tevődnek össze – történelmi tényekből és elméleti részből. Ezek alkotják a tananyag részét: tényanyag és elmélet, vagy magyarázat, értelmezés. Az első elem alapja a történelmi adat: ki, hol, mikor, mit csinált? Ezek pontos, megmásíthatatlan dolgok, de lehet őket tendenciózusan válogatni. A második elembe, a magyarázatba már elméletek, ideológiák gyűrűzhetnek bele. Valószínűleg e két elem miatt nem találunk a történelemtankönyvekben történelmi igazságokat. Ám a fent említett többszemponútú történelmi narratíva elfogadásával azt is el kell fogadnunk, hogy a történelmi igazság relatív fogalom, mivel mindig az épp aktuális jelenből értelmezzük azt, vagyis nincs abszolút történelmi igazság. Na de akkor mi van a történelem tankönyvekben – tehetjük fel a kérdést? A válasz izgalmas és elszomorító egyszerre, mivel az egyik lehetséges válasz az, hogy amit a tankönyvíró beleír. Ne legyintsenek, mert ez nem is oly egyszerű válasz, hisz a tankönyvnek az épp aktuális tantervi elvárásoknak kell megfelelnie, különben nem biztos, hogy megkapja a tankönyvi jelzöt. Márpedig a tanterveket az intézményfenntartók készítetik, attól függően, mit tartanak legfőbb elérendő célnak. Tehát az iskolai történelemtanítás, s ezzel a tankönyvek tatalma is egy meghatározott célnak van alárendelve, amittől meg lehet próbálni elhajolni, ám azt az iskolafenntartó – legyen az egyház, közösség vagy az állam – ritkán tolerálja. Így a tankönyvíró igen sajátos, paradox helyzetbe kerül írás közben, mivel egyrészt megpróbálja viszonylag szabadon kifejezni a tényeken alapuló elképzeléseit, másrésztől egyáltalán nincs szakmailag szabad mozgáster, mert igen szoroson köti őt az akadémiai szintű történelemtudomány, az aktuális politikai vezetők, az oktatási hivatalnokok, valamint a szerkesztők véleménye. Vagyis a könyvekbe végül is az kerül, amit a fenntartó látni akar. E megfogalmazáson lehet vitatkozni, ám az eredmény nem sokat változik. Még a legdemokratikusabbnak gondolt és tartott országokban is megfigyelhető, ill. kimutatható – a politikai hatalom arra törekszik, hogy a történelemtankönyvek szövegi és metaszövegi tartalmi megegyezzenek a múlttól általuk alkotott hivatalos képnek. Vagyis a történelemtankönyv a hivatalos gondolkodás eszköze lehet (*De Beats 2000: 174*).

Ma már Európában csak azok vitatják a tényt, hogy a tankönyvek tartalma komoly szerepet játszik a felnövekvő nemzedék történelmi tudatának, világképének kialakításában, bizonyos sztereotípiák, klisék közvetítésében (*F. Dárdai 2006/II: 8*), akik

nem tudnak vagy akarnak tudomást venni a nemzetközi tankönyvkutatás valós eredményeiről. E kutatások alapján jelenleg több szerepet is betölt(het)enek az iskolai történelemtankönyvek. Alább e szerepeket veszem sorra a Dárdai Ágnes szerint megfogalmazottak szerint (*Dárdai 2002/:* 20), de nem az ő általa kialakított rendben, s én szándékosan nem a didaktikai funkciókra koncentrálok.

- *A tankönyv, mint ismerethordozó.* E tágabb értelemben a tankönyv olyan oktatásra felhasznált dokumentum, ami segíti a tanulót a megismerés folyamatában. Szűkebb értelemben Dárdai a következőképpen határozta meg: „tankönyvnek tekinthetjük azt a tanítási-, tanulási folyamatban ható dokumentumot, amelyben a szaktudományok eredményei redukált formában, egy célcsoport számára, pedagógiai szempontok szerint transzformált módon jelennek meg, és az ismeretek és készségek elsajátítását differenciált didaktikai formák és struktúrák segítik” (*F. Dárdai 2006/II:* 59).
- *A tankönyv, mint pedagógikum.* E funkció mögött magának a tankönyvnek a pedagógia-didaktikai megformálásáról van szó, vagyis mennyire jól/kevésbé jól használható a tanulónak, hogyan segít vagy nem a tanulás önálló folyamatában, ill. a tanár a szervezett oktatási forma keretein belül (az órán) mennyire tudja azt használni. Itt a hangsúly a didaktikai apparátus kidolgozottságára, ötlet- és formagazdagságára, a szöveg és képi források variativitására kerül.
- *A tankönyv, mint médium.* Ez a szerep Karlovitz Jánosnál nyelvi-kommunikációs szempontként jelenik meg (*Karlovitz 1992:* 72–76), mert a tankönyv nyelvezetét vizsgálja, hogy az: világos, közérthető, egyértelmű, szabatos, pontos, magyaros legyen. Itt szövegtípusokat, mondatalkotást, szóhasználatot, szókinccset, nyelvhelyességet, s a fent kibontott stílust vesszük górcső alá (*erről bővebben lásd Karlovitz 2001:* 106–111).
- *A tankönyv, mint szocializációs faktor.* Ez az oktatás társadalmi tényezőit vizsgálja, vagyis milyen hatást gyakorol a történelemtankönyv a felnövekvő generációra, esetleg az oktatókra, pedagógusokra: korrigál, megerősít vagy kompenzál. Ezt a tényező már lehet nem csak használnia, hanem kihasználnia is a tankönyvírónak és/vagy a megrendelőnek, hisz a tanulók hiányos vagy még ki nem alakult, nem rögzült kollektív tudatát korrigálhatja, erősítheti vagy ellensúlyozhatja. Vagyis vizsgálódásunk szerint ez már manipulálhatja a tankönyvi megfogalmazását, ami irányítottá teszi az oktatási tartalmat.
- *A tankönyv, mint kortörténeti dokumentum.* Ez a szerep szinte csak a társadalomtudományi tárgyaknál jelenik meg. Tudomásul véve, hogy a tankönyveket nem magánszemélyek készítik magánszemélyek részére, így az tehát nem magánművelődési, hanem társadalmi termék. Bár szerzője nevesíthető, mégsem annak saját véleményét közvetíti a tankönyv (fent jelzett okok miatt!), hanem az adott korét, azét a társadalomét, amelyhez tartozónak vallja magát. Ezért bizonyos társadalmi viszonyok, szokások, normák, ideológiák, mentalitások tükrképévé válik a tanítási eszköz.

- *A tankönyv, mint politikum.* A történelemtankönyveknél e szerep elkerülhetetlen, vagy legalábbis eddig még nem született olyan példány, amelynél nem lelhető fel az intézményfenntartó sajátos ideológiája, önmaga legitimálása. Fokozottan így van ez a nevelést hatalmi alapon ellenőrző, alakító államnál, akár annak nemzetállami vagy esetleg ezt meghaladni vélő 'társainál'.

Mint látható, a fenti szerepfelsorolásból az utolsó három – vagyis a fele – az, amely a történelemtankönyvet továbbra is egy adott társadalom hatalmi és politikai rendjének legitimációs eszközévé teszi, s csak a szempontok, s amit legitimálnak, azok változnak régiók és országok szerint. A metamorfózis még egy és ugyanazon országon belül is észlelhető az idő és/vagy a hatalom esetleges orientációváltozása során. Utóbbi eset figyelhető meg Ukrajnában az elmúlt húsz évben.

3. Az ukrainai történelemtankönyvek szerepváltozásai az elmúlt húsz évben

Mikor elkezdtem foglalkozni az ukrainai történelemtankönyvek szövegi és metaszövegi értelmezésével, akkor azt gondoltam, hogy e fontos taneszközzel valószínűleg csak a Szovjetunióban, majd az egyik utódállamban, Ukrajnában éltek/élnek vissza. Aztán ahogy egyre jobban 'beledolgoztam' magam a tankönyvkutatás kérdésének nemzetközi irodalmába, kiderült, ez messze nem igaz, mert mindenütt manipulálják vagy megpróbálják manipulálni a tankönyvbe bekerülő tartalmakat (*erről bővebben lásd De Beats 2000: 174–207*). Ne ámítsuk magunkat, finom formai és tartalmi manipulációk mindig jelen vannak minden szintű tankönyvírásnál, minden országban. Ez elkerülhetetlen, amíg öreg kontinensünk országai (és bolygónk többi része is) a nemzetállami lét bizonyos fokán léteznek. Feltűnő paradigma- és tartalmi változások akkor zajlanak, amikor erőszakos úton, esetleg végérvényesen szűnik meg egy addig létező állam, államformáció, melynek helyére új politikai elit lép, vagy a régi „öltözteti” új ideológiába addigi nézeteit.

A fent megfogalmazottakból sok minden egybeesett a Szovjetunióban, mikor 1991. augusztus 24-én az Ukrán SZSZK Legfelső Tanácsa deklarálta a tagköztársaság függetlenségét. 1991. szeptember 4-én a Legfelsőbb Tanács épületére felhúzták a kék-sárga nemzeti lobogót, október 8-án jóváhagyták az „*Ukraina állampolgárságáról*” szóló törvényt, ami szerint mindenki, aki akkor az USZSZK területén élt, automatikusan az új állam polgárává vált, ha nem ellenezte azt. 1991. december 25-én végleg megszűnt a Szovjetunió és az ukrán utódállam törvényhozása gyorsított tempóban fogadta el az államépítéshez elengedhetetlen törvényeket és rendelkezéseket. Még a függetlenség deklarálása előtt, 1991. június 4-én az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa által elfogadott „*Az oktatásról*” szóló törvényt tartják a közoktatás alapjának. Az 1991-92 folyamán kialakított Oktatási Minisztérium egyetlen központi hatalmi szervként az állami politikát monopolizálta az oktatási szférában.

Az iskolai történelemoktatás rendszerében csak az a változás történt, hogy 1992-es tanévtől a Szovjetunió története helyébe Ukrajna története lett a legnagyobb óraszámú oktatott tárgy. Az új állam az első perctől arra törekedett, hogy új tartalmú történelemtankönyvekkel lássa el az iskolákat (*Kulycsickij 2000: 227–228*). Az utódállam Ukrajnában a marxizmus-leninizmus, s internacionalizmus helyébe a nemzeti

hazafias elkötelezettséget és hűséget állították, s a nemzeti múlt történéseit a kezdetekig visszamenően revideálták. Az iskolai szaktanárok azonban úgy emlékeznek erre a kezdeti időszakra, hogy: „Mikor Ukrajna 1991-ben kinyilvánította függetlenségét, akkor az új állam eldobta a régi tankönyveket, de sajátot, újat nem adott azonnal” (*Komarov 2009: 25–28*).

Az eltelt húsz év alatt, több hullámban, háromszor cserélték le teljesen az iskolai történelem tankönyveket. E cserék, ill. az új generációs tankönyvek megjelenésének periodizációjában a Konsztantyin *Bahanov*²⁷ által javasolt korszakolás áll a legközelebb a könyveknek az iskolákban való megjelenéséhez. Vagyis 1991-1995 között az első generációs, 1996-2000 között a második, 2000-2005 között a harmadik generációs történelemtankönyvek láttak napvilágot (*Bahanov 2005: 131*). Az első időszakban a Szovjetunióban használtakat váltották le „saját-szerzős” könyvekre, ahol nem annyira az egyetemes, mint inkább az ukrán történelem tankönyvein volt a hangsúly. Az első tankönyvet, melyben nemzeti szempontból próbálták tárgyalni az ukrán történelmet, 1991-ben adták ki, ám ahogy egy évvel megjelenése után egyik szerzője beismerte, az „hamarabb elveszítette aktualitását, mint ahogy a tanulók kezébe került volna” (*Kulycsickij 1992: 10*), ill. ahogy később egyik ukrán történész jellemezte, csak a „zászlót cserélték le”, minden más ugyan az maradt, mint a Szovjetunióban volt (*Portnov 2004: 86*). A tankönyveket az akkor legismertebb ukrán történészek írták (*Udod 2003: 427-435*). Olekszandr *Udod*²⁸ szerint ezek a könyvek az ország politikai irányultságát tükrözték, mivel a történelemoktatást az állam szervezi (*Udod 2006: 10*). Sztaniszlav *Kulycsickij*²⁹ professzor pedig azt állította, hogy „Ukrajna állampolgárai a hazai történelemtankönyveket az államalkotó folyamat elemének tekintik, akár az állam területi sérthetetlenségét, a himnuszt vagy a címet” (*Kulycsickij 2002*).³⁰

Az 1990-es évek első felében megjelent elsőgenerációs történelemtankönyvek rengeteg hibát hordoztak magukban:

- tényinformációkkal túlszűfoltak voltak, ami egyáltalán nem ösztönözte a tanulókat gondolkodásra, sőt elrettentette még az olvasástól is (*Bahanov 2006/a: 15*);
- az ok-okozati összefüggéseket túlzottan leegyszerűsítették, sematizáltak;

²⁷ *Bahanov* Konsztantyin – a pedagógia tudományok doktora, professzor, a Bergyanszki Állami Tanárképző Egyetem Egyetemes történelem és társadalomtudományi tárgyak oktatásának módszertana tanszék vezetője, a tudományos munkáért felelős rektor-helyettes.

²⁸ *Udod* Olekszandr – Ukrajna Nemzeti Tudományos Akadémiájának levelező tagja, a történelemtudományok doktora, professzor, az Ukrajna Oktatási és tudományos, ifjúsági és sportminisztériuma keretein belül működő Innovációs technológiák és oktatási tartalmak intézetének igazgatója.

²⁹ *Kulycsickij* Sztaniszlav – a történelemtudományok doktora, professzor, Ukrajna Nemzeti Tudományos Akadémiája Ukrajna története Intézetének igazgató-helyettese.

³⁰ Ezek a megfogalmazások a fent taglalt tankönyvi szerepből az *d*, *f* pontokkal való visszaélést konstatálják, vagyis a felnövekvő generáció kollektív tudatát korigálja az előző generációhoz képest, ill. az állam, mint intézményfenntartó saját ideológiáját propagálja, önmaga legitimálását végzi. Ugyanakkor az *e*-pont szerint meghatározott társadalmi viszonyok, szokások, normák, ideológiák, mentalitások is teljes mértékben tükröződnek a tankönyvekben.

- túlburjázott bennük a politikatörténet;
- a nemzetállam megteremtésének akadályai között eltúlozták a külső okokat;
- a túlzott etnocentrizmus, ami Ukrajnát az európai és eurázsiai tértől függetlenül tárgyalta;
- a negatívumokra koncentráltak, ami a tankönyvek fogalomrendszerében is megjelent, mert *elnyomás*, *kizsákmányolás*, *elfoglal*, *harcol* szavakat használták a leggyakrabban, ami azonnal ellenségképet gyártott a „miénk-idegen” elv alapján;
- csak azt mutatták meg, ami ukrán szempontból fontos volt, ám ez más színben tüntette fel a dolgok valódi képét. (Girics 2009: 5).

Igor Girics³¹ szerint e tankönyvek szerzői nem tehettek másként, minthogy a miénk-övék(=idegen) képletet használták, ugyanis egyetlen céljuk az volt, hogy elkülönítsék magukat a Szovjetuniótól. Így, ami nem fért bele a függetlenség elvébe, vagy ami kilógott az ukrán sablonból, arról jobbik esetben nem vettek tudomást, rosszabbik esetben inkább ellenségként kezelték, mint semlegesnek (Girics 2009: 4). Ám ő ezt nem rosszindulatnak, hanem a nemzetfejlődés gyermekbetegségének tartotta, mivel az eltúlzott „ukránosításra” azért volt szükség, hogy „visszavívják” saját (ukrán) történelmüket az addig egységesen kezelt szovjet/ orosz birodalmi történelemből (Girics 2008/b: 53). Az ukránoknak meg kellett mutatniuk, az a cári-kommunista sztereotípiát – hogy Ukrajnának nincs saját történelmi útja – hamis. Ezért a történelemtankönyvek valójában államalkotó feladatokat láttak el, mert az volt a dolguk, hogy szellemi, kulturális és identitás terén meghúzzák a határt Ukrajna és Oroszország között. Ez okozta a túlidealizálást, a türelmetlenséget, a túlpolitizáltságot, a sematizmust, a másság elutasítását. Mindez híven tükrözi az Ukrajnában zajlott folyamatokat, vagyis pontos kortörténeti dokumentumokká váltak a tankönyvek, hisz azt mutatták meg, amivel részben az ukrán politikai vezetés próbálkozott – politikai értelemben is elszakadni Moszkvától –, ill. ami magában az ukrán történettudományában folyt. Utóbbit a legkézzelfoghatóbban Oreszt Szubtelnij ukrán származású kanadai történész fogalmazta meg, aki azt javasolta kollégáinak, ne siessenek kidobni a marxi metodológiát, amíg nem bírják az újat. Ám a történészek a múlt külsőségeitől igen hamar megszabadultak, addigi munkásságuk termékeit sokszor szó szerint kidobták, még ha pár hónapja születtek is, s beálltak az új ideológia által meghatározott „folyamba”. Az új ideológia pedig felfedezte a „nemzeti történelmet” (Portnov 2009: 127–128).

1995-ben Ukrajna tagja lett az Európa Tanácsnak, ami a történelem tankönyvírás terén is pozitív hozadékkal járt, ugyanis az ukrán történészek, tankönyvírók nemzetközi porondon való megjelenése lehetőséget adott a nyugat-európai helyzettel való megismerkedésre. Ekkor már folyt a másodikgenerációs könyvek írása, mikor 1997-ben az ukrán történészek egy csoportja, egy nemzetközi konferencia kapcsán eljutott az Alsó Szászországban lévő Braunschweig-i Georg Eckert nevét viselő nemzetközi tankönyvkutató intézetbe. Ivan Kurasz és Valerij Szmolij professzorok voltak azok, akik

³¹ Girics Igor – a történelemtudományok kandidátusa, a Mihail Grusevszkij nevét viselő Ukrán archeográfiai és forráskutató Intézet tudományos főmunkatársa.

aztán szorgalmazták a nemzetközi véleménycserét a tankönyvírás terén (*Sapoval-Telus 2000: 3*). 1997 és 2000 között, a Volkswagen Alapítvány anyagi- és a Georg Eckert Intézet szakmai segítségével, több turnusban és több szempontból vizsgálták meg az ukrainai iskolai történelem tankönyveket. E hároméves szakmai együttműködés ideje alatt születtek meg az új, másodikgenerációs tankönyvek. Ám azok újra az államépítés elve alapján íródtak, s különböző arányban használták a formalizmust és a lojalitást a szovjet rendszerrel szemben, vagyis folytatták az előzők hagyományait (*Bahanov 2006: 35*). Pedig – Igor Girics szerint – ezeknek a másodikgenerációs tankönyveknek le kellett volna már küzdeniük a tudat szűk etnikai határait, ill. azt is elkerülniük javasolta, hogy a túlzott bezárkózás miatt az ország ne váljon hasonlatossá egy „mononacionális ostromlott erődhöz”, amely minden szomszédjával harcban áll. A nacionalizmus és kozmopolitizmus szembenállását szerinte csak úgy lehet elkerülni, ha Ukrajna történetét Kelet-Európa történetének kontextusában szemlélik, s nem elidegenítve attól (*Girics 2009: 4*).

2000. november 16-án az ukrán kormány rendeletével az addig 11 éves iskolai oktatást, a 2001-ben beiskolázottak számára, 12 évesre változtatta. A határozat értelmében 2005-ben az általános iskola 5. osztályába lépő tanulóknak már az új rendszer szerint kellett a szaktárgyakat, így a történelmet is tanulnia. Így megint új történelemtankönyvet kellett írni. 2000 és 2005 között napvilágot is láttak a harmadikgenerációs tankönyvek, melyek logikusabbak és következetesebbek lettek, megjelentek a gondolkodtató és kritikai kérdések, s már olyanok is voltak, melyek Ukrajna történetét európai kontextusba helyezték (*Bahanov 2005: 183*). S bár már harmadszor dolgozták át őket, mégsem lehet innovációs taneszközöknek nevezni. Legnagyobb problémájuk, ami az eddig hagyományos tankönyvírás alapja volt, hogy túltengnek bennük a szerzői szövegrészek, vagyis csak elmondják a történelmet, s nem munkáltató jellegűek – állapítja meg az 5. osztály számára írt tankönyv szerzője (*Miszán 2010/a: 3*). Egy másik tankönyvíró – Nesztor *Gupan* – szerint hiába nevezik új szempontúaknak a 2000 és 2005 között megjelent könyveket, a zömük szerzői szubjektívizmustól és egy-szempontúságtól hemzseg, amit az aktuális politikai hatalomnak való megfelelés szült (*Gupan 2008: 3–4*).

2007 augusztusában az újabb kormányváltás után ismételen belpolitikai viták keresztüzébe kerültek az Ukrajna története tankönyvek. Az akkor orosz orientáltságú kormány ugyan azt a következtetést vonta le, mint a magát nemzetinek nevező oldal – vagyis a 2004-es „narancsos forradalomnak” elnevezett események megmutatták az addigi oktatáspolitikai irányvonal eredményeit. 1991-től ez az oktatáspolitikai irányvonal a fiatalságot az államnemzeti patriotizmus szellemében nevelte, arra törekedve, hogy szellemileg felszabadítsa a felnövekvő nemzedéket elődeik nagyorosz/szovjet, ill. birodalmi sematizmusától. Ebben pedig nem kis szerepet játszottak az iskolai történelemtankönyvek (*Girics 2007: 244*). Ugyan ennek eredményét látják abban is, hogy a nemzetállami orientáltságú pártok minden újabb választáson egyre nagyobb teret és szavazóbázist nyernek. Az orosznyelvű és identitású kelet-ukrajnai Régiók Pártjának politikusai 2007-ben kormányra kerülve ugyancsak „harcot indítottak a múlt birtoklásáért” az írott és elektronikus médiákon keresztül egyaránt. Ám igazából a 2010-es elnökválasztás után lett ennek az oldalnak lehetősége – ahogy Girics fogalmazott –

„az emlékezetért folytatott harcot” kézzel fogható módon befolyásolni. Először visszaállították a 11 éves középiskolai oktatást, majd erre hivatkozva saját szemszögükből újra átírták a 20. századot feldolgozó történelemtankönyveket. Két tartalmi változás még a lakosságot is foglalkoztatta: ugyanis a Viktor *Jusczenko* elnöksége alatt két, a második világháborúban részt vett ukrán személytől, akik posztumusz kaptak Ukrajna Hőse címet, Janukovics elnök vissza akarta vonni azt.³² Ezen epizód egyike annak, ahol a történelemtankönyvet egyszerre használja az épp aktuális politikai hatalom, mint szocializációs faktort és politikumot, ill. a könyv precízen dokumentálja azt a kort, amelyben írták.

Szerepváltozásnak lehetünk tanúi jelenleg is, mivel eddig mind a három tankönyvi generációból hiányoztak az Ukrajnában élő nem ukrán nemzetiségűek története, még említés szintjén is, pedig a legutolsó hivatalos népszámlálás adatai szerint az ország lakosságának 22,18%-át teszik ki (*Cernicskó-Melnik 2007: 120–121*), ami tízmillió 699 209 főt jelentett akkor.³³ Megjegyzendő, hogy itt főleg orosz, lengyel, magyar, román, zsidó, krími-tatár nemzetiségű állampolgárokról van szó, akik nem betelepültek a jelenlegi Ukrajna területére, hanem autochton lakosok, akiknek egykor feje fölött húzták meg a határokat, s kerültek így anyaországuktól eltérő államba. 2007/08-ban még arról írtak az ukrán szaktörténészek, hogy ezeknek a népeknek a története azért nem jelenik meg Ukrajna történetének keretében, mert azok speciális tantervekkel és tankönyvekkel rendelkeznek, s fakultatív formában szerezhethetnek információkat saját népük múltjáról (*Girics 2007: 250, Micik 2008: 5*). A 2008. év második felétől megjelent a multikulturalitás és az ország polietnikus volta, igaz egyelőre még csak a történelemdidaktikai szaktanulmányokban (*Terno 2008: 16, Girics 2008/a: 19, Miszan 2008: 12*). Ez az új terminológia/ideológia megjelenése a tankönyv szocializációs szerepének korrigáló és/vagy kompenzáló lehetőségét arra használja fel, hogy a nem ukrán népeket (az ukrán szerzők következetesen az *'ethnosz'* fogalmát használják) az egységes ukrán politikai nemzet identitásának kialakítása, építése felé tolja el (*Girics 2007:249, Terno 2008:17, Girics 2008/a:16, Miszan 2010/b:20*). Vagyis a nemzetiségi kérdés megoldását úgy javasolják értelmezni, hogy az az állampolgár, aki etnikailag (néprajzilag) orosz, lengyel, magyar, román, krími-tatár ugyanakkor politikai értelemben ukrán.

Ez a multikulturalitási oktatási irányvonal az iskolai történelemtanításban támogatásra lelt az EUROCLIO³⁴ és a Soros György által finanszírozott *Vidrodzsennja* nemzetközi alapítvány részéről egyaránt. 2010-12 között e két szervezet a NOVA DOBA elnevezésű, az EUROCLIO ukrán társszervezetének nevezhető apparátusával

³² A két személy, akiről szó van, Sztepan *Bandera*, aki az Ukrán Nacionalisták Szervezetének egyik aktív tagja, majd a szakadások után a róla elnevezett irányvonalú szervezet vezetője volt – 2010 januárjában, ill. Roman *Suhevics*, aki az Ukrán Felkelő Hadsereg egyik vezetője volt, 2007 októberében kapta meg Viktor Jusczenko elnöktől az Ukrajna Hőse címet. A tanulmány befejezésének időpontjáig nincs arról tudomásom, sem hivatalos végzés, hogy bármelyikük címe vissza lett volna vonva.

³³ A legutóbbi népszámlálás 2001-ben volt, a soron következő 2011. évit, különböző okok miatt, elhalasztották.

³⁴ Az EUROCLIO a történelemtanárok európai egyesülete.

kidolgozott két tervezetet, melynek eredményeképpen 2012-ben megjelent két kiadvány – egy a középiskolai osztályok, egy pedig a felsőfokú intézmények hallgatói számára – mely az ukrán oktatási minisztériumtól megkapta a ’tanítási segédeszköz jelzőt’ (*Kedzjor 2012, Bahanov 2012*). A középiskolák számára már el is kezdődött ezen irányvonal konkrét órai felhasználásának szakdidaktikai feldolgozása (*Miszán 2012/a, Miszán 2012/b*).

3.1 Oktatáspolitikai intermezzo

Ez a multikulturalitás nem a semmiből bukkant most fel az ukrán történelemdidaktikában, mivel annak több mint egy évtizedre visszanyúló előzményei vannak. Az egységes ukrán politikai nemzet fogalmának és elérésének célja az állam oktatásirányítási szerveinél már 1997-ben feltűnt. Ekkor minden előzetes bejelentés, ill. az érintettekkel való bármilyen egyeztetés nélkül Csernivciben, egy oktatási konferencián az Oktatási Minisztérium képviselője ismertette *A nemzeti kisebbségek oktatási koncepcióját*. A tervezet a nem ukrán nyelvű iskolák számára a multikulturális oktatást irányozta elő, az ’ukrán mentalitás kialakítása céljából’, s csak az óvodai és elemi iskola szintjén hagyta volna meg az anyanyelvi oktatás lehetőségét. A nem ukrán szakmai, ill. érdekképviselők heves ellenzése miatt azonban akkor ezt átdolgozásra visszavonták, ám 1998-ban még háromszor próbálkoztak a multi- és/vagy polikulturális jelzővel ellátott – valójában a nemzetiségek irányított beolvasztását célzó program áterőszakolásával. Utóbbi változatokban az anyanyelvet és irodalmat, néprajzot hagyták volna meg csak a nemzetiségek nyelvén, minden mást ukrán nyelven való oktatás alá javasoltak vonni.

A ’polikulturalitás’ kulcsszó merült fel 2000-ben is, mikor az ukrán oktatási miniszter a *Fakti* című országos lapban november 23-án kijelentette – a jövőben nem szándékszik megengedni, hogy a nem ukrán nyelven tanuló iskolások az oktatás nyelvén (vagyis anyanyelvükön) felvételizzenek. Majd az elfeledettnek vélt polikulturális koncepció 2008. május 26-án, az Oktatási Minisztérium – azóta hírhedtté vált – 461. rendeletében öltött újra testet. Az ominózus rendeletben az állami iskolafenntartó arról határozott, hogy az Ukrajna történetét, a földrajzot, a munkát és a testnevelést minden iskolában és minden osztályban csak az államnyelven, vagyis ukránul lehet oktatni.³⁵ E rendelet mind a mai napig érvényben van.

4. Befejezés

Jörn Rösen a német történelemdidaktika teoretikusa az 1980-as évek elején a történelmi tudat korábbi fogalmát, mint tanulási folyamatot kezdte el értelmezni, így szerinte „A múlt csak ott válik történelemmé, ahol az emberi élet kiteljesedésének feltétele az emberek történelmi gondolkodása... és hogy az ember a jelenét csak úgy

³⁵ A fiúk behívás előtti katonai felkészítése 1991-től már ukrán nyelven folyik, akár egykor a Szovjetunióban oroszul.

tudja értelmezni, jövőjét pedig megtervezni, ha a múlthoz fordul”. Ebből kifolyólag arról is írt, hogy „a való világ orientációs szükségletei mindig az adott korban gyökereznek, attól függnnek, ezért e történelmet így minden kornak újra kell írnia” (F. Dárdai 2006/I: 31). Szinte ugyan ezt fogalmazta meg a magát ukrán nemzetinek nevező oldal egyik vezető teoretikusa, Igor Girics, mikor azt írta, hogy „A történelem a múltnak szubjektív értelmezése az épp uralkodó ideológia, társadalmi eszme és elképzelések szerint” (Girics 2007: 247). Ebből kifolyólag az iskolai történelemoktatás dolga a nemzeti történelem posztulátumainak a lehető legszélesebb körben való elterjesztése. Állítólag Otto von Bismarck német kancellár is azt vallotta a maga korában, hogy az államépítésben nem a hadsereg és fegyverek játszák a legfontosabb szerepet, hanem az az iskolai tanár, aki az egységes múltat oktatja.

Mindezekből az a következtetés vonható le, hogy az államépítésben és identitásformálásban – a 19. századi nemzetállamiság kialakítása óta – az iskolai történelemoktatás nem csak az első szintér, de egyben a legfontosabb is. Az elkésett nemzetállam-építés időszakát átélő ukránoknál ez pont úgy figyelemmel követhető, mint a jelenleg magabiztos, nagy országoknál. Zenon Kohut ukrán származású amerikai történész szavait idézve – Ukrajnában „a történelemfelfogás mindig is az identitásért folytatott harc legfontosabb terepe volt és az is maradt” (Turcsenko 2011: 13). Vagyis a történelemtankönyv sokkal, de sokkal több, mint egy egyszerű oktatási eszköz.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bahanov 2005. Баханов К. Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти. Монографія. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд».
- Bahanov 2006/a. БАХАНОВ К. Перше покоління українських підручників з історії: проблеми та їх розв'язання. *Історія в школах України*, 2006, №3.
- Bahanov 2006/b. Баханов К. Український підручник з історії другої половини 90-х років ХХ століття: методологічні трансформації. *Історія в школах України*, 2006, №4.
- Bahanov 2012. Нові підходи до історичної освіти в умовах багатокультурного суспільства: Навч. посіб. для студ. ВЗН / за заг. ред. К.О. Баханова. – Львів: ЗУКЦ. 164 p.
- Braun, Róbert 1995. Holocaust, elbeszélés, történelem. /Horror metaphysicae. A Gond folyóirat és az Osiris Kiadó közös sorozata/ Osiris Kiadó, Budapest.
- Cserniczkó, István-Melnyk, Szvitlana 2007. Az ukrán kisebbségek és a nyelvi oktatás. In: Magyarok a Tisza-forrás környékén. A felső-Tisza-vidéki magyarok anyanyelvi-oktatási helyzete egy kutatás tükrében. Szerk.: Orosz Ildikó, PoliPrint, Ungvár.
- Dárdai, Ágnes 2002. A tankönyvkutatás alapjai. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- De Beats, Anton 2000. Навчальні програми з історії та цензура підручників, In: Українська історична дидактика: Міжнародний діалог (фахівці різних країн про сучасні українські підручники з історії): Зб. наук. ст. – Київ: Генеза.

- F. Dárdai, Ágnes 2006/I. történelmi megismerés – történelmi gondolkodás. I. kötet. A történelemtanári továbbképzés kiskönyvtára. XLII. Az ELTE BTK és a Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest.
- F. Dárdai, Ágnes 2006/II. történelmi megismerés – történelmi gondolkodás. II. kötet. A történelemtanári továbbképzés kiskönyvtára. XLII. Az ELTE BTK és a Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest.
- Girics 2007. Гирич Ігор. Страсті навколо підручників з історії: підручник як головний засіб будівництва держави. In: Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. – Випуск 16: На пошану докора історичних наук проф. С. В.Кульчицького з нагоди 70-річчя від дня народження та 50-річчя наукової праці/ відп. Ред. В.Смолій: В 2-х частинах. – Ч. 1. – Київ. – с. 243-252.
- Girics 2008/a. Гирич Ігор. Національний дискурс як забороло від ксенофобії, або як наші мінуси зробити плюсами. *Історія в школах України*, 2008, №7-8.
- Girics 2008/b. Гирич Ігор. Якої реорганізації потребує шкільна історія? *Історія в школах України*, 2008, №10.
- Girics 2009. Гирич Ігор. Українська історична освіта на початку XXI ст.: від обмежень філософії етноцентризму до концепції засвоєння «чужого» як «свого». *Історія в школах України*, 2009, №5.
- Gupan 2008. Гупан Нестор. «Нові підходи до вибору і структурування змісту підручника з історії України» (Актуальне інтерв'ю). *Історія в школах України*, 2008, №9.
- Karlovitz, János 1992. A szakmai tankönyvek reprezentatív mintájának vizsgálata. *Szakképzési Szemle*, 1. sz.
- Karlovitz, János 2001. TANKÖNYV – elmélet és gyakorlat. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kedzjor 2012. Разом на одній землі. Історія України багатокультурна: Навчальний посібник. Головний редактор: Петро Кендзьор. – Львів: ЗУКЦ. 332 p.
- Komarov 2009. Комаров Юрій. Підручник: яким йому бути? *Історія в школах України*, 2009, №6.
- Kulycsickij 1992. Кульчицький, Станислав. Історія і час. Роздуми історика. *УкраїнськиЖІсторичниЖЖурнал*. 1992. №4.
- Kulycsickij 2000. Кульчицький, Станислав. Державний стандарт освіти й вимоги до нового покоління підручників з історії, In: Українська історична дидактика: Міжнародний діалог (фахівці різних країн про сучасні українські підручники з історії): Зб. наук. ст. – Київ: Генеза.
- Kulycsickij 2002. Кульчицький, Станислав. Історія Батьківщини в шкільних підручниках. *Дзеркало тижня*, 2002, 3-9 серпня.
- Micik 2008. Мицик Юрій. Нове чи призабуте старе: міркування про книжку «Шкільна історія очима істориків-науковців». *Історія в школах України*, 2008, №11-12.
- Miszan 2008. Мисан, Віктор. Багатоперспективність у змісті шкільних курсів історії. *Історія в школах України*, 2008, №11-12.

- Miszan 2010/a. Мисан, Віктор. Проблема суб'єктивізації змісту в шкільних підручниках історії. *Історія в школах України*, 2010, №3.
- Miszan 2010/b. Мисан, Віктор. Як в умовах суб'єктивізації навчального змісту вивчати шкільну історію? *Історія в школах України*, 2010, №4.
- Miszan 2012/a. Мисан, Віктор. Полікультурність у змісті шкільної історії: вимога часу чи забаганка науковців? *Історія в сучасній школі*, 2010, №5. 23-26 р.
- Miszan 2012/b. Мисан, Віктор. Полікультурна історія України. *Історія в сучасній школі*, 2010, №5. 27-31 р.
- Pók, Attila 2010. European History – Still a Challenge, In: How to (RE)Write European History. History and Text Book Projects in Retrospect. Edited by Oliver Rathkolb. StudienVerlag, Innsbruck-Wien-Bozen, Id. még
- http://ises.hu/webimages/Attila_P_k_European_History_Still_a_Challenge.pdf
- Portnov 2004. Портнов А. Terra hostica. Образ России в украинских школьных учебниках истории после 1991 года. *Неприкосновенный запас* [Москва]. 2004. № 4(36). (<http://magazines.russ.ru/nz/2004/4/port12.html>) (<http://www.polit.ru/research/2004/12/14/portnov.html>) (http://dialogs.org.ua/issue_full.php?m_id=1733) 2011.05.20.
- Portnov 2009. Портнов А. Між «Центральною Європою» та «Русским миром»: Сучасна Україна у просторі міжнародних інтелектуальних дискусій. – Київ: НІСД
- Saroval-Telus 2000. Шаповал Юрій, Телус Магдалена. Передмова. In: Українська історична дидактика: Міжнародний діалог (фахівці різних країн про сучасні українські підручники з історії): Зб. наук. ст. – Київ: Генеза.
- Terno 2008. Терно Сергей. Полікультурна освіта: чи потрібна вона Україні? *Історія в школах України*, 2008, №9.
- Turcsenko 2011. Турченко Ф. Підручники історії перед перспективою «узгодження». *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання*, 2011, №3.
- Udod 2003. Удод О. Сучасні українські підручники з історії в оцінці польських та німецьких істориків. *Проблеми історії України*. – Вип. 9. – Київ.
- Udod 2006. Удод О. Зміст української історичної освіти в сучасній російській історіографії: імперські стереотипи і міфи. *Історія в школах України*, 2006, №1.